

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

XXI МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
„Власински сусрети 2015“

ДРЖАВА И СЕЛО

Зборник радова

XXI INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
„Vlasina Encounters 2015“

COUNTRY AND VILLAGE

Papers and communications

Београд-Власотинце 2015.

XXI МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП „Власински сусрети 2015“

ДРЖАВА И СЕЛО

Издавачи:

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

За издаваче:

Проф. др Ђура Стевановић

Уредници:

Проф. др Александар Виденовић
др Милош Аранђеловић

Прелом:

Милорад Вучковић

Штампа:

„Data Сору“
Београд

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-87067-24-0

Сва ауторска права задржана. Забрањено је свако неовлашћено умножавање,
фотокопирање или редукција делова текста.

САДРЖАЈ

<u>О СКУПУ</u>	7
<u>САОПШТЕЊА</u>	
1. Ђура Стевановић НАЦИОНАЛНИ ПЛАН РАЗВОЈА СЕОСКИХ ПОДРУЧЈА - НЕОПХОДНОСТ ДУГОРОЧНЕ ДРУШТВЕНЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	11
2. Драгољуб М. Станојевић ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ И ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ КАО ФАКТОР ФОРМУЛИСАЊА И ОСТВАРИВАЊА ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	14
3. Војислав Станковић МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ И ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ.....	24
4. Раденко С. Круљ; Звездан Арсић; Немања Матић ОБРАЗОВАЊЕ ПО МЕРИ ПРИВРЕДЕ - ПРЕДУСЛОВ ЗА ПОКРЕТАЊЕ БИЗНИСА И ПОДСТИЦАЊЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА СРБИЈЕ.....	28
5. Нечипоренко Ольга Владимировна ГЛОБАЛНЕ ТРЕНДЫ РАЗВИТИЈА СЕЛСКИХ ТЕРРИТОРИЈ И НОВЫЕ СОЦИАЛНЕ ФЕНОМЕНЫ.....	35
6. Бојана Вукотић ПРОСВЕТИТЕЉСКИ ЗНАЧАЈ ПОЉОПРИВРЕДНОГ КАЛЕНДАРА (1883-1946).....	42
7. Веска Кожухарова ПОТРЕБА ЗА АКТУЕЛНИМ УПОРЕДНИМ СОЦИОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА БАЛКАНСКОГ СЕЛА.....	55
8. Петар Анђелковић РАЗАРАЊЕ СРПСКОГ СЕЛА И ДРЖАВЕ ОД ДУМАЋИНСКОГ КА СЛУГАРСКОМ НАРОДУ.....	60
9. Александар Виденовић; Милош Аранђеловић РЕВИТАЛИЗАЦИЈА РУРАЛНИХ ПРОСТОРА КАО ДРЖАВНИ ПРИОРИТЕТ.....	71

10. Милица Васић; Сретен Јелић	
ОБРАЗОВАЊЕ, ДРУШТВО И ДРЖАВА.....	78
11. Agnes Nemenyi	
MIGRATION FOR WORK, CONSEQUENCES FOR THE FAMILIES WHO REMAIN AT HOME, SPECIAL ATTENTION ON WOMEN AND AGRICULTURE - A COMPARISON BETWEEN ROMANIA AND SERBIA (SCOPES 3, 2014-2016).....	91
12. Владимир Радивојевић; Тања Станишић; Соња Јовановић	
ДРЖАВНА ПОМОЋ И ИНДИКАТОРИ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ И СРБИЈИ.	101
13. Петја Илиева	
ТЕШКОЋЕ У ПРИКУПЉАЊУ ПОДАТАКА ЗА СЕЛА У МЕЂУНАРОДНИМ КОМПАРАТИВНИМ СТУДИЈАМА.....	109
14. Бранислав Гулан	
СПАСАВАЊЕ СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ.	116
15. Радица Недељковић	
ПРАВОСЛАВЉЕ ЗА СПАС СРПСКОГ СЕЛА И ДРЖАВЕ У ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИМ ИЗАЗОВИМА.	132
16. Снежана Ђекић; Соња Јовановић	
ТУРИЗАМ КАО ОСНОВА ОДРЖИВОСТИ ПОРОДИЧНИХ ГАЗДИНСТАВА.....	141
17. Милица Илић; Миле Богдановић; Маја Николић	
ЗАКУП ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА У ДРЖАВНОЈ СВОЈИНИ.....	152
18. Јадранка Ђуровић-Годоровић; Марина Ђорђевић	
ЗНАЧАЈ МЕРА МОНЕТАРНЕ И ФИСКАЛНЕ ПОЛИТИКЕ ЗА РАЗВОЈ ПОРОДИЧНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА.....	158
19. Срефанос А. Настис; Евангелос Папанагиоту	
ФОРМЕ СЕЉАЧКОГ САМООРГАНИЗОВАЊА: НАСТАНАК ЗАДРУГА У ГРЧКОЈ И ЊИХОВА УЛОГА У ПОЉОПРИВРЕДНО - ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ.....	169
20. Милош Аранђеловић; Александар Виденовић	
ЗАКОНСКИ ОКВИР ИЗГРАДЊЕ ЗАДРУЖНИХ ДОМОВА И ОДНОС ДРЖАВЕ ПРЕМА СЕЛУ У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ.	176
21. Селим Шаћировић; Анђелина Марић	
НЕГАТИВНЕ ПРОМЕНЕ У СТАНОВНИШТВУ РУРАЛНОГ ПРОСТОРА ОПШТИНЕ ВЛАСОТИНЦЕ.	181
22. Евагелос Папанагиоту; Панораја Папанагиоту	
УЧЕСТВОВАЊЕ СТАНОВНИКА У ОБНОВИ И РАЗВОЈУ СЕЛА – СЛУЧАЈ ИЗ ГРЧКЕ.	190
23. Небојша Гаџић	
РЕЖИМ И МЕРЕ ЗА ЗАШТИТУ РУРАЛНИХ ГРАДИТЕЉСКИХ ЦЕЛИНА СЕЛА СРЕДСКЕ.....	202

24. Весна Параушић; Драго Цвијановић; Бранко Михаиловић КЛАСТЕРИ КАО ФАКТОР ЈАЧАЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОЂАЧА У РЕГИОНУ ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	210
--	-----

ПРИКАЗ

Жељко Илић ◇ ФОНДОВИ ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ – РЕАЛНА ПОТРЕБА ЗА ПОДСТИЦАЈ И УНАПРЕЂЕЊЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ (Случај Општине Уб).....	221
--	-----

ИЗ ПОСЕТЕ СЕЛУ СВОЂЕ

Дејан Петровић ◇ НАСЕЉЕ СВОЂЕ И ОШ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“	225
--	-----

ПРОМОЦИЈА КЊИГА

◇ ПРОМОЦИЈА КЊИГА ИЗ РУСИЈЕ.....	228
Проф. др Срђан Шљукић.....	228
Марина Мореханова.....	228
◇ БИТИ СОЦИОЛОГ СЕЛА.....	230
(Споменица проф. др Ђуре Стевановића)	
Проф. др Драгољуб Ђорђевић.....	230
Проф. др Бошко Прокић.....	234
Проф. др Срђан Шљукић.....	236
Проф. др Ђура Стевановић.....	238
◇ СУДБИНА ОДУЗЕТЕ ИМОВИНЕ	
Проф. др Срђан Шљукић.....	239
Бранислав Гулан, аутор књиге.....	240

Проф. др Александар Виденовић

videnovic.a@gmail.com

др Милош Аранђеловић, научни сарадник

mls.arandjelovic@gmail.com

Архитектонски факултет Универзитета у Београду

РЕВИТАЛИЗАЦИЈА РУРАЛНИХ ПРОСТОРА КАО ДРЖАВНИ ПРИОРИТЕТ

Резиме:

У условима вишедеценијског међусобног «неразумевања» српске државе и српских села у најширем смислу, у времену суочавања са последицама нереализованих планова и идеја, погрешних стратегија, негативних тенденција, дисконтинуитета развоја, односно у атмосфери незауостављивих, углавном по друштво лоших процеса у просторно - руралним и друштвено – социолошким сферама, ово саопштење представља покушај да се укаже на, мање или више, другачије сагледавање проблема, а тиме и на могуће измене у стратегији развоја сеоских подручја, и односа државе према њима.

Поштујући чињеницу да исправна, логична и, у овој ситуацији можда, једино могућа оријентација развоја сеоских територија Србије треба да буде заснована на савременој, локацијски дефинисаној и високостручној пољопривреди, као развојној основи, и модерним видовима туризма ослоњених на природне и створене ресурсе, као условљеној привредној грани, неопходно је различитим стручним и научним методама, студијама, пројектима, огледним примерима, дискусијама, сутерисати државној администрацији увођење иновативних приступа, мање или више радикалних, у циљу ревитализације и здравог развоја руралних подручја и насеља у њима.

Кључне речи: *Држава, рурални простор, релације, контрасти, ревитализација, приоритети.*

УВОД

Рад претендује да иницира опште разумевање и научно одговорно прихватање околности у нашим руралним просторима (од стране државних, регионалних и локалних администрација на једној страни, стручних служби, планерских, урбанистичких и других у вишедисциплинарном смислу, али и јавности и грађана на другој страни), да је озбиљном проблему ревитализације и стварању услова за просторни развој немогуће приступити без озбиљних резова и раскида са окошталом поимањем административних граница, непоштовањем територијалних надлежности, немогућношћу промене намене простора, и злоупотребама у имовинско – правној регулативи, без обзира да ли је у питању држава, правно или физичко лице.

То подразумева и храбрије промене и иновације у стратегијама развоја, а нарочито у погледу њиховог спровођења, које као по правилу бива нестручно и у недовољној мери примењено.

Стварањем и ригорозним поштовањем законске регулативе, засноване на реалним потребама и специфичностима руралних простора Србије, може се покушати са спашавањем читавих области, које без обзира на убрзано губљење идентитета, у случају спровођења ригорозних измена понашања и деловања у простору, уз безрезервну подршку државне администрације, могу имати шансу за опстанак.

ОПШТА ГЛЕДИШТА

Готово 2/3 територије Србије покрива брдско - планинско подручје, које у погледу искоришћености природних и створених ресурса далеко заостаје иза 1/3 равничарских предела или благих побрђа.

Проблеми урбанизације у Србији далеко су израженији у средњим и већим градовима, односно равничарским селима, него у насељима брдско - планинског подручја, где су ови процеси тек у зачетку, односно где се они још увек могу стручно и квалитетно усмеравати и контролисати, али на здравим основама, уз ослонац на природне и створене вредности у окружењу.

Нису сва брдско - планинска подручја истоветна у погледу степена развоја, развијености мреже насеља и у погледу других аспеката. Зато овим подручјима треба научно прилазити са пропорционалном пажњом, будући да она могу репрезентовати комплетан простор Србије, како у просторно - територијалном, тако и у сваком другом смислу.

Будућност Србије ослања се на просторе који са истраживачког становишта нису у довољној мери третирана. Значајан број потенцијалних бањско - туристичких места и центара различите врсте сеоског туризма, налази се и у овим просторима, као и још не такнути ресурси здраве хране, односно услови за специфичне видове пољопривреде (сточарство, лековито биље, јагодичасто воће, рибарство...) и разне облике туризма (ловство, планинарење...), односно ресурси за развој неискоришћених привредних грана (шумарство, водопривреда...).

У опште прихваћеној потреби коначног спровођења ревитализације села у Србији, не треба спашавати свако, најмање примарно насеље, чије је гашење неминовно и пред-

видљиво, већ је потребно дефинисати минимални оптимум одрживог развоја, који се обично лоцира у центрима села, и на бази њега организовати нову структуру живота, примерену савременим тенденцијама у пољопривреди, шумарству и туризму (већином селу компаративних делатности).

Докази и исходишта горњих тврдњи, морали би постојати у резултатима усмерених, циљаних истраживања, која треба да расветле односе између начина живота и грађења односно процеса формирања простора и друштвених оквира у коме су се иста дешавала или се управо одвијају.

Осим тога, остварени циљеви таквих истраживања, треба да поставе структуру за конституисање принципа правилног просторног деловања у моделовању осетљивих и тек урбанизацијом начетих, а још увек недевастираних руралних центара у простору Србије. Резултат таквих пројеката треба да буде допринос урбанизацији сеоских центара Србије, односно постављање матрице којом би се приступало планирању код сваког појединачног места одређене величине и значаја у ширем просторном и хијерархијском смислу.

ОСНОВНА ЗАПАЖАЊА О ПРОСТОРНИМ ПРОМЕНАМА У НАСЕЉИМА

Из многобројних анализа, студија, истраживања, просторних промена у српским селима, могу се издвојити као важна следећа запажања о њиховој могућој ревитализацији:

1. Ревитализација је потребна у готово свим срединама, са претпостављеним будућим центрима, који се уколико се процене погрешно могу заменити или придружити неким другим у мрежи насеља, како би заједнички преузели недостајуће место у систему. Превелико насеље може препустити поједине своје надлежности мањим агломерацијама, а премало се може удружити са једним или више села, тако да у заједништву, скупом својих функција, преузму улогу центритета и хијерархијског места у мрежи насеља. Има примера да поједина места имају и средње образовање, као и да улогу религијских, образовних, здравствених и других функција преузимају места која су у систему мања од блиских којима пружају одређене услуге, што се у укупном сагледавању може третирати као развојни парадокс.

2. Присутни су велики контрасти у простору, па има насеља са мање од 300 (Кална) или 500 становника (неколико стотина), која имају више елемената урбанитета од насеља са неколико хиљада становника (Бабушница, 4000), која нема елементе да превазиђе рурални карактер; ово се не односи само на постојање одређених садржаја у насељу, већ и на навике становништва да исте на адекватан начин користи, традицију и трајање одређене функције у насељу, затим на естетику и функционалност таквих садржаја, уклопљеност у простор, и друге социо – просторне факторе.

3. Промена примарне делатности или њено нестајање без појаве новог главног занимања људи, проузрокује губљење осећаја сопственог идентитета код становништва, а уколико је оно било познато у ширем смислу по некој специфичности, нестанак таквог имица или сазнање да одређено нематеријално добро више не постоји, доводи спољне посматраче у заблуду, а код самог места и његовог становништва ствара осећај губљења ослонца и прекида континуитета у развоју. Готово да нема региона у Србији који у свом простору немају описана насеља.

4. Просторни односи унутар насеља, између његових појединачних елемената и група садржаја, временом губе или добијају на значају, а по правилу у зависности од друштвених и социјалних релација међу становништвом. Гашењем одређених делатности, или губљењем потребе за обављањем одређених радњи, поједини пунктови у насељу губе на значају, бивају запостављени и непотребни. Променом навика одређене старосне групе да посећује места са којима се идентификује, мењају се релације међу функцијама у простору.

5. У многим срединама релације између по удаљености блиских места, уопште нису остварене. Не ретко, дешава се да старо језгро насеља нема контакт са појединим новим туристичким или другим садржајем у блиској околини. Осим наведеног, често се од стране већих центара, заобилазе мање средине у систему одлучивања, експлоатације одређених добара, коришћења природних ресурса и сл. Код мањих средина овакав однос ствара отпор и до релација никада не долази, иако би такви односи били од обостране користи у социјалном и економском смислу;

6. Однос насеља са карактером центра у селима према залеђу у ширем смислу, према одређеној територији руралног карактера, са или без мањих села, често је оријентисан искључиво на коришћење ресурса, извлачење сировина, експлоатацију природног блага. Ове појаве не изненађују, јер су у таквим срединама одавно престали радови у пољопривреди (специфична земљорадња, сточарство, шумарство...), па оне постају неконтролисане територије, занемарене или злоупотребљаване (није све једно да ли центар у селима има функцију Општине или је нижег ранга, што му ограничава деловање).

АСПЕКТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ОБНОВЕ ЦЕНТРА ДРУГАЧИЈОМ СТРАТЕГИЈОМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Уврежено је мишљење констатовано да је туризам, као изведена привредна грана, из других (аграр, занатство...), које су у већој мери засноване на аутохтоним и историјским основама везаности за поднебље и земљу, односно природне датости, веома пожељан у смислу фактора који би активирао и из учмалости и стања без иницијативе уздрмао привреде руралних подручја Србије. Такође је забележено, да туризам, када се као делатност установи у одређеном подручју или регији, на здравим основама са подршком из аутохтоних карактеристика и богатстава тог краја, почиње да својим замахом, развојем и увек све већим потребама, доминира у брзини стварања повољних привредних околности, односно да у одређеном тренутку постаје лидер прогреса и долази у прилику да мора да иницира брже праћење осталих грана привреде, будући да је ресурсима директно условљен од остатка привреде.

Имајући у виду такав сценарио одвијања развоја, логично је иницирати размишљања о минималном услову да се зачне прогрес туризма у многим крајевима, будући да за разлику од већих урбаних центара Србије, њен рурални део у том смислу видно заостаје. И оне регије, које су предвидљиве и очигледне у погледу повољних услова за развој туризма, нису у значајној мери ни отпочеле некакав процес осмишљеног бављења овом привредном граном. То се не може рећи ни за проглашене приоритетне развојне регије Источне Србије, од стране Министарства туризма, од Подунавља на североистоку, преко Хомоља, Бељанице, Кучаја, и Старе планине у средишњем делу, до југоисточних крајева Суве пла-

нине, Власине, Варденика и Бесне кобиле. Незнатни досадашњи појединачни покушаји на овим подручјима, не могу се сматрати озбиљним почетком развоја туристичке привреде.

Ако би се анализирали разлози за такав вид неактивности, или прецизније речено несналажења у коришћењу богатства природних и створених вредности, морало би се уочити присуство неадекватних стратегија и неповољних вишедеценијских друштвено - политичких доктрина, где су административне границе општина, па и региона, до те мере јаке, да се тешко могу превазићи у иницирању одређених опшних корисних територијалних активности. Мноштво је примера, који овакве тврдње могу подржати и готово да нема регије у Србији, а у њеном источном делу нарочито, где се локални и појединачни интереси нису предпоставили логичном, рационалном и тржишно заснованом коришћењу простора и ресурса у њему.

Границе административних целина у ширем простору, увек су постављене на најнедоступнијим, периферним деловима појединих целина. Тако оне обично пролазе слабо насељеним крајевима, беспућима, планинским венцима, врховима побрђа и разделницама сливова речних токова. Нарочито је ово правило видљиво у брдско – планинским крајевима, где су опет концентрисани природни и не ретко изванредни створени споменици културе.

Посматрано из угла нових тенденција у туристичкој делатности, што је опет директно условљено потражњом конзумента, одмор се више не подразумева као стационарни боравак гостију на једној локацији више дана, већ се све више траже и осмишљавају програми динамичног провођења одмора, кроз евентуално само ноћење и релаксацију на добро осмишљеним и опремљеним дестинацијама, а остало време се користи за мање екскурзије у релативно блиским окружењима, где се корисници туристичких услуга упознају са знаменитостима крајева, природним атракцијама, створеним вредностима, мењајући амбијенте константно током одмора.

МОГУЋА СТРАТЕГИЈА РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ РУРАЛНИХ ЦЕНТРА

Иако се на први поглед може учинити да би сваки покушај ревитализације био неуспешан, овде се ипак намеће решење у виду преузимања ингеренција власти у погледу примарног туристичког, а онда и сваког другог привредног развоја од локалних општина, и то дела власти који се односи на управљање туризмом у настајању.

За сваки од многих специфичних простора Србије, могуће је одредити територијални опсег који би захватио поједина подручја у њиховом окружењу. Такве формиране енклаве, оазе или регије од посебног интереса, биле би дате на управљање посебно формираним тимовима стручњака, који би у крајњој инстанци, за туристички и сваки други развој одређеног подручја одговарали држави, односно надлежним министарствима, а Општинама на чијим се територијама налазе уредно би измиривали порезе и таксе на коришћење и управљање територијом.

Оваквом стратегијом, задатак логичног развоја, био би поверен тиму стручних људи најширег образовања, који би се простором и релацијама у њему бавили са становишта интереса за добробит одређеног брэнда или туристичког кластера. Општине не би имале

интеренције у руковођењу овим просторима и ресурсима, осим што би им коришћење територије било адекватно надокнађено.

Стављањем ревитализације простора кроз такво активирање центара у селима или у руралним просторима, могло би довести до постепеног активирања туристичких, а онда и других понуда у посматраним подручјима.

ЗАКЉУЧАК

Рурални простори Србије нису девастирани, услед сиромаштва у њима се мало градило, а тиме се и мање уништавао амбијентални и еколошки квалитет природне средине. Вредности које је створио човек, у доброј су мери сачуване.

Индустријским, постиндустријским и све више квази - урбаним развојем са аграрном и заосталом привредном заоставштином, данашња насеља су у ситуацији да ће се већи део мањих насеља (засеока и сеоских центара) гасити. Центри у селима (или по многим изворима «центри заједница села») ће се уз демографску стагнацију и уз помоћ наметнутих стратегија или спонтаних унутрашњих инстиката, развијати у центре руралних подручја, или ће нажалост, нестајати и они.

Тако ће се у условима потпуних контраста, одвијати покушај организовања ваљане мреже насеља и субурбанизације подручја. Уважавање свих специфичности које поједи-на подручја имају и адекватна реаговања у стратешким потезима и тачкама у блиском будућем периоду, што је планерски одавно прогнозирана, али никад реализована активност, такође ће довести до још једне, ко зна које по реду битне трансформације живота и простора у истраживаним и другим центрима села у Србији.

Aleksandar Videnović, Ph.D.
dr Miloš Arandelović, Ph.D.

REVITALIZATION OF RURAL SPACE AS A NATIONAL PRIORITY

Abstract:

Under the conditions of a decades-long mutual „misunderstanding“ of the Serbian state and Serbian villages in the broadest sense, in the time of facing the consequences of unrealized plans and ideas, wrong strategies, negative tendencies, discontinuity of development, in an atmosphere of unstoppable, mainly the society of bad processes in spatial- social and sociological spheres, this paper represents an attempt to point out, more or less, a different view of the problem, and therefore possible changes in the strategy of rural development, and the state's relations to them.

Regarding the fact that the correct, logical and, in this situation, perhaps, the only possible orientation of the development of rural areas of Serbia should be based on modern, locally defined and highly-specialized agriculture, as a developmental basis, and modern forms of tourism relying on natural and created resources, it is necessary to suggest to the state administration, by different professional and scientific methods, studies, projects, examples, discussions, introduction of innovative approaches, less or more radicals, for the purpose of revitalization and healthy development of rural areas and settlements therein.

Keywords: *country, rural space, relations, contrasts, revitalization, priorities.*